

Suomalainen historiallinen myytti

Markku Jokisipilä

Historialla on alituinen riski joutua raaka-aineksi sellaisille nationalistisille, etnisille tai fundamentalistisille ideologioille ja niitä tukeville myynteille, jotka itse asiassa ovat loukkaus koko historiaa kohtaan. Historiantutkijoiden tulee pyrkiä rehellisyyteen ja vastustaa tällaista historian ryöstöviljelyä. Samoin myös suomalaiseen demokraattiseen keskusteluun tulee kuulua kriittinen etäisyydenotto kansallisiin historiallisiin myytteihimme. Näin vältymme siltä, että menneisyys täysin alistetaan nykypäivässä vaikuttaville poliittisille pyrkimyksille.

Myytit ovat erottamaton osa historiaa, ja siksi myös historiantutkija törmää niihin jatkuvasti ja on pakotettu käymään niiden kanssa vuoropuhelua. Tutkijat ovat jakautuneet suhtautumisessaan myytteihin kahteen eri tavalla asennoituvaan ryhmään. Rationalistinen koulukunta, johon kuuluu valtaosa ns. perinteistä historiantutkimusta harjoittavista tutkijoista, katsoo, että historialliset myytit ovat vastakohta historiallisille faktoille. Ne ovat historiallisia esityksiä, joissa tosiasioista vääristellään joko ideologisista, poliittisista tai sosiaalisista syistä tai yksinkertaisesti vain tietämättömyyden takia.

Rationalistisen näkemyksen mukaan historiantutkijan tehtävänä on nimenomaan tunkeutua näiden myyttien taakse ja paljastaa niiden faktuaalinen paikkansapitämättömyys. Tästä huolimatta rationalistit eivät ole rankelaisia "wie es eigentlich gewesen ist" -lähestymistavan kannattajia tai naiiveja positivistejä. He tunnustavat, että myös historiantutkimus väistämättä aina sisältää myös subjektiivisen elementin. Tämä ei saa kuitenkaan tarkoittaa sitä, että kaikki tulkinnot menneisyydestä olisivat yhtä päteviä. Vaikka historiallinen objektiivisuus on saavuttamaton ideaali, tulee historioitsijan pitää pyrkimystä kuvauksensa todenmu-

kaisuuteen työnsä tärkeimpänä ohjenuorana.

Funktionalistinen koulukunta sen sijaan suhtautuu myytteihin huomattavasti myönteisemmin. He näkevät myyttien muodostamisen inhimilliseen elämään ja ihmisyyhteisöjen toimintaan normaalisti kuuluvana piirteenä, joka ei ole ainoastaan tervetullut vaan myös suorastaan välttämätön. Myytit ovat ihmisten elämästä rikastuttava tekijä, ja runsas myyttien verkosto on ennen kaikkea osoitus siitä, että yhteisö toimii ja voi hyvin. Muiden mukana myös historiantutkimus on rakentamassa näitä myyttejä, eikä siinä ole funktionalistien mukaan mitään pahaa tai väärää.

Eräänlaisen kompromissin nämä kaksi lähestymistapaa ovat löytäneet nationalismin tutkimuksessa, jossa erityisesti Eric Hobsbawmin ja Benedict Andersonin 1980-luvun urauurtavat tutkimukset synnyttivät ahaa-elämyksen nationalismin myyttisestä perusluonteesta ja tasoittivat tietä konstruktivistiselle lähestymistavalle. Kun oivallettiin, että ajatus kansakunnan olemaisuudesta ja erityisyydestä pohjautuu pitkälti tietoiseen, ylhäältä ohjattuun poliittiseen ja ideologiseen projektiin, ei enää oltu niinkään kiinnostuneita kansakunnan peruspiirteiden ja perimmäisen luonteen määrittelystä. Sen sijaan pyritään tutkimaan sitä, miten ja kenen toimesta nämä kansakunnat on rakennettu ja millaisina ne on totuttu näkemään.

Suuret suomalaiset

Vuosi 2004 oli Suomessa todellista historiallisten myyttien kultaista aikaa. Erilaisia jatkosodan ratkaisutaistelujen ja sodan päättymisen 60-vuotismuistotilaisuuksia riitti keväästä vuoden lopulle, televisiosta nähtiin kaikki vanhat sotadokumentit vielä kertaalleen ja näiden päälle vielä nippu uusia. Samoin sanoma- ja ai-

kakauslehdet olivat tulvillaan aiheeseen liittyviä teema-artikkeleita ja juttusarjoja.

Varsinainen historiallisten myyttien kavalkadi nähtiin sitten loppuvuodesta, kun TV1 järjesti kansainväliseen formaattiin perustuvan äänestyksen suurimmasta suomalaisesta. Kuten siten kärkekymmenikön nimelistasta nähtiin, koko vuoden jatkunut jatkosota- ja torjuntavoittohehkus tuotti tulosta. Kenellekään varmasti ei ollut yllätys, että voittajaksi nousi jatkosodan ylipäällikkö ja presidentti marsalkka Mannerheim, joka oli suomalainen kansallissankari numero yksi jo elinaikanaan. Kuoleman jälkeen hänen arvostuksensa on vain noussut ja hän on saanut yhä uusia ihailijoita uusien sodan jälkeen syntyneiden sukupolvien keskuudesta. Kokemuksista tiedän, että näitä Mannerheim-faneja löytyy 1990-luvullakin syntyneistä.

Sen sijaan se, että kakkostilalle äänestettiin presidentti ja sotasyöllinen Risto Ryti, oli melkoinen yllätys. Rytillä toki on ollut tasaisesti kannatusta ja arvostusta läpi sodanjälkeisten vuosikymmenten, mutta ennen tätä hän oli aina täpärästi jäänyt kansakunnan historiallisen ykkösketjun ulkopuolelle. 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla Rytii saattoikin pitää suhteessa merkitykseensä syvimmälle unohduksen suohon vajonneena Suomen presidenttinä. Tästä syystä Rytii liittyi aina myös tiettyä henkilötason traagisuutta. Sotavuosien pääministerinä ja presidenttinä hän teki maalle korvaamattomia palveluksia, mutta sai sitten palkkseen kymmenen vuoden vankeustuomion sotasyöllisyysvankeuteen ja kuoli sairaana, väsyneenä ja suuren yleisön unohtamana miehenä. Sodanjälkeisen Suomen uuteen neuvostoystävälliseen ulkopoliittikkaan ei sopinut muistella Rytin kaltaisia sotapoliitikkoja, ja varsinkin Kekkonen pitkällä presidenttikaudella tuli tavaksi esittää Rytin johdolla toteutettu ulkopoliittikka varoittavana esimerkkinä siitä, mitä tapahtui, kun pieni maa unohti oikean paikkansa ja siihen liittyvät geopoliittiset realiteetit.

Kylmän sodan päättyminen mullisti maailman ja sen mukana myös Risto Rytin historiallisen kuvan. Rehabilitaatioprosessi alkoi 1994 Martti Turtolan kirjoittamalla virallisella elämäkerralla ja valtiovallan sotasyöllisyys-oikeudenkäynnissä tuomituille poliitikoille esittämällä virallisella anteeksipyyntöillä. YYA-Suomen ulkopoliittisten pidäkkeiden lakatessa vaikuttamassa alettiin jatkosotaa tarkastella ns. "Me voitimme sittenkin" -tulkinnan valossa. Tämän tulkintasuuntauksen tavoitteena oli nostaa jatkosota samanlaiseen pyhään asemaan kuin missä

talvisota oli aina ollut, ja tänään voimme todeta, että tavoite on pitkälti myös saavutettu. Viimeistään kesän 2004 jälkeen Tali-Ihantala on kirjoitettu kansakuntamme kollektiiviseen muistiin tulkintajainin. "Kesän 1944 torjuntavoitto" on nykyisin yleisesti hyväksytty käsite, ja termiin liitetty poliittinen tulenarkuus lepää samalla hautausmaalla kuin 1991 manan majoille mennyt suuri ja mahtava Neuvostoliitto.

Suuret suomalaiset -äänestys vahvisti konkreettisesti myös tämän tosiasian, kun kenraali Adolf Ehrnrooth, 1980- ja 1990-luvuilla suomalaiskansallisen patriotismin ikoniksi noussut "torjuntavoitto"-tulkinnan järkähtämätön äänitorvi, sijoittui neljänneksi. Jos ajatellaan ansioita nimenomaan jatkosodassa, olisi loogisempi valinta tälle paikalle ollut esimerkiksi sotatoimintapäimäjassa johtanut kenraali Aksel Airo tai Kanaksen puolustusta johtanut kenraaliluutnantti Karl-Lennart Oesch. Äänestyksessä oli kuitenkin kyse jostain muusta kuin, käyttäkseni historiantutkimuksen pannaan julistamaa termiä, objektiivisesta historiallisen merkityksen mittaamisesta. Airo oli listalla 96., Oeschilla ei ollut asiaa sadan suurimman joukkoon lainkaan.

Vihdoinkin armon vuonna 2005 Risto Rytin kilpi on tahraton ja hänen kunniansa jakamaton. Rähmällään olon kauden historiankirjoituksen vääryydet on nyt korjattu ja isänmaallinen toimija on vihdoinkin saanut sen julkisen tunnustuksen, joka hänelle olisi kuulunut jo viisikymmentä vuotta aiemmin. Nykytulkinnan mukaan Rytin mainetta ja kunniaa eivät vähennä edes vuoden 1941 tapahtumat, jossa maan asioita johtanut sisärengas kärkihahmoinaan Mannerheim ja Ryti uitti maan Hitlerin suojelevan sateenvarjon alle, sen paremmin hallituksen enemmistön kuin eduskunnan kantaakaan kysymättä, ja lopulta vielä ryhtyi hyökkäyssotaan Neuvostoliittoon vastaan. Koska, niin kuin todettu, me sittenkin voitimme, voidaan nykyään jo kainostelematta todeta, että ryssä sai jatkosodassa juuri sitä, mitä se talvisodassa tilasi.

Aivan kuten Ehrnroothinkin tapauksessa, myös Rytin nykyisestä arvostuksesta suuri osa johtuu jostain sellaisesta, mikä tapahtui vasta sodan jälkeen. Ehrnrooth ei suostunut kumartamaan neuvostoliittolaisia historiantulkintoja edes silloin, kun YYA-sopimus oli ulkopoliittikkamme mahtavin dokumentti ja luottamukselliset idänsuhteet sen tärkein tavoite. Rytille sen sijaan ei sotasyöllisyys-oikeudenkäyntiä lukuun ottamatta enää suotu mahdollisuutta oman politiikkansa ja jatkosodan Suomen linjausten puolustamiseen. Vankeusajan riuduttaman ke-

hon lopullisesti pettäessä vuonna 1956 Ryti ei ollut ehtinyt saada tunnustusta maan hyväksi tekemästään työstä, ei edes maineenpalautusta. Samana vuonna astui presidentiksi mies, joka yhä on monelle ”kansallisen itseinhon vuosina” harjoitetun kunniakkaan kansallisen menneisyyden kieltämisen symboli. Kekkonsoviakissa jatkosodasta tehtiin ulkopoliittisen epäonnistumisen malliesimerkki, eikä asioista enää saanut puhua niiden omilla nimillä, niin kuin usein käytetty ilmaus kuuluu. Yksittäisistä henkilöistä tämä kollektiivinen historiallinen itseruoskinta kohdistui kaikkein voimakkaimmin ehkä juuri Rytiin. Rytin ja Ehrnroothin komea äänisaalis Suuret Suomalaiset -äänestyksessä kertoo tietysti heidän henkilökohtaisesti nautimastaan suuresta suosiosta, mutta yhtä lailla sen voi nähdä myös epäluottamuksen osoitukseksi Kekkonen kauden historiantulkintoja sekä niihin liittyvää vaikenemisen ja aktiivisen unohtamisen kulttuurista vastaan.

Ryti kansallisena marttyyrinä

Siihen, miksi Ryti oli niin sopiva kohde YYA-Suomen virallisissa historiantulkintoissa harjoitetulle itseruoskinnalle, on ennen kaikkea yksi syy eli 26.6.1944 solmittu Rytin-Ribbentropin -sopimus. Tässä sopimuksessa Ryti lupasi Hitlerille, ettei Suomi tekisi erillissuostumusta, mikä Hitlerin tuntien oli tietysti sama asia kuin lupaus taistella hamaan loppuun saakka. Näin toimimalla Ryti lopullisesti romutti erillisotatesinä tunnetun ajatusrakennelman, jonka mukaan Suomi kävi omaa suursodasta erillistä puolustustaisteluaan ilman liittymäkohtia suursotaan tai Saksan sotatavoitteisiin. Sopimuksella Ryti virallisti sen maiden välillä vallinneen tosiasiallisen liittosuhteen, jonka syntyyn hän vuonna 1941 oli ollut keskeisesti vaikuttamassa. Näin hänestä tuli ikään kuin 1930-lukulaisen suomalaisen ulkopoliitiikan konkurssin symboli ja ruumiillistuma.

Paradoksaalisesti juuri samasta syystä Ryti on kelvannut ikoniksi myös historiantutkimuksen patrioottisen siiven edustajille. Allekirjoituksellaan hän nimittäin varmisti sen, että aseiden ja elintarvikkeiden tuonti Saksasta jatkui ja että Saksa sitoutui antamaan myös lisättyä sotilaallista apua Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjuntaan. Vallitsevan ja Suuret Suomalaiset -äänestyksen jälkeen yhä vahvemman tulkinnan mukaan suurhyökkäyksen pysäyttäminen

ei olisi onnistunut ilman tätä Rytin lupauksella saatua apua. Erityisesti tässä yhteydessä mainitaan uudenlaiset lähipanssarintorjunta-aseet eli ns. panssarinyrkit ja -kauhut, joiden avulla punapanssareiden vyöry enää pidemmälle länteen saatiin pysäytetyksi. Kaiken lisäksi Ryti teki sitoumuksen omissa nimissään, jotta siitä tarpeen vaatiessa voitaisiin mahdollisimman helpolla eli vain presidenttiä vaihtamalla irtautua. Näin tärkeimmän valtioelimen eli eduskunnan ei tarvinnut tahrata käsiään Hitlerin kanssa tehtävällä sopimuksella, ja rauhaan päästiin siirtymään syksyllä 1944 ilman että samalla olisi ollut pakko tehdä täydellistä poliittista pesänselvitystä. Ryti teki tämän kaiken täysin tietoisena siitä, että hän samalla uhraisi oman tulevaisuutensa. Saksan apu jatkui, suurhyökkäys torjuttiin ja maa säilytti itsenäisyytensä. Rytiä sen sijaan kutsui kuritushuone.

Viime keväänä julkaistussa väitöskirjassani *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus* pyrin osoittamaan, ettei Rytin-Ribbentropin sopimusta ollut pakko tehdä sen paremmin sotilaallista kuin ulko- tai sisäpoliittisista syistä. Sopimuksen merkitys Neuvostoliiton suurhyökkäyksen torjunnassakin oli hyvin vähäinen ellei peräti olematon siitä yksinkertaisesta syystä, että sillä saatu apu saapui Suomeen vasta suurhyökkäyksen päättymisen jälkeen. Kaiken lisäksi koko vaatimus liittosopimuksen tekemisestä oli hyvin todennäköisesti pelkkää ulkoministeri Ribbentropin bluffia, eli sen torjumisesta ei olisi seurannut yhtään mitään. Hitler oli luvannut jo 12.6., siis kaksi viikkoa ennen sopimuksentekoa, että Saksa antaisi Suomelle kaiken mahdollisen avun.

Keskeisin syy sopimuksen tekoon olikin se, että Mannerheim, joka asian viime kädessä päätti, halusi pelata varman päälle. Marsalkka tiesi, ettei apu ehtisi rintamalle ennen ratkaisun tapahtumista, ja oli myös lähes varma siitä, ettei vaatimuksella ollut Hitlerin tukea. Hän kuitenkin halusi Saksan avun jatkuvan. Hän tiesi joutuvansa pian ottamaan vastuulleen myös presidentin tehtävät, ja halusi varmistaa sen, että pääsisi aloittamaan rauhanneuvottelut mahdollisimman edullisissa olosuhteissa. Paras haassä neuvotteluissa tietysti olisi vahva armeija, ja juuri siksi Mannerheim asetti kaiken arvovaltansa peliin saadakseen sopimuksen Saksan kanssa syntymään.

Perustelin ja dokumentoin väitteeni niin aukottomasti kuin se vain lähdeaineiston valossa oli mahdollista. Perusväitteeni sopimuk-

sen merkityksettömyydestä suurhyökkäyksen torjunnassa sai kritiikkiä, mutta suurimmaksi osaksi johtopäätösteni vastaanotto oli erittäin positiivista. Sain väitöskirjastani korkeimman mahdollisen arvosanan, ja se herätti runsaasti kiinnostusta myös tiedeyhteisön ulkopuolella. Eräällä Internetin keskustelupalstalla minua kyllä haukuttiin punikiksi, ja totta onkin, että SKP:n virallinen äänitorvi *Tiedonantaja* totesi kirjani kuuluvan nykysuomalaisen yleissivistykseen. Vasta-argumentiksi kuitenkin kelvane se, että kirja sai ylistävät arviot myös Upseeriliiton julkaisemassa *Sotilasaikakauslehdessä* ja Suomen Armeijan virallisessa tiedotuslehdessä *Ruotuväessä*. Uskoakseni harva poliittisen historian tutkija voi ylpeillä vastaavanlaisella epävirallisella poliittisella värisuoralla.

Myyttinen käsitys Rytin-Ribbentropin sopimuksesta Suomen itsenäisyyden pelastajana syntyi ennen kaikkea siksi, että tarvittiin selityksiä sille, miksi maan ulkopolitiikan keskeisin opinkappale eli erillissotatoteesi näin täysin tietoisesti ja omasta halusta romutettiin. Suomen ulkomaanedustustoihin lähetettiin sähkö, jossa todettiin tapahtunut ja perusteltiin ratkaisua sillä, että maa oli ”joutunut pakkotilaan koska Saksalta ei muuten apua saatavissa toisaalta ei mahdollisuutta rauhautumiseen”. Suomalaisen diplomaattien tuli kertoa Neuvostoliiton esittämästä antautumisvaatimuksesta ja korostaa, että kansallisen ja valtiollisen elämän tuhon uhatessa apua oli otettava sieltä, mistä sitä vain oli saatavissa.

Suomen sotilasjohdon laatimien katsaus-ten perusteella tilanne ei kuitenkaan näyttäydä lainkaan niin kriittisenä kuin se näissä perusteluissa ja myöhemmin on esitetty. Poliittinen johto toki oli sopimuksen tekohetkellä melkoisissa paniikkitunnelmissa, mutta tämä johtui ennen kaikkea Mannerheimin Helsinkiin lähettämistä korostetun pessimististä sotilaallisista tilannearvioista, ei todellisesta rintamatilanteesta, josta presidentillä ja hallituksella ei oikeastaan missään vaiheessa näiden kesäkuun ratkaisevien päivien aikana ollut kunnollista käsitystä. Tosiasiassa Mannerheim suhtautui Suomen puolustustaistelun onnistumisen mahdollisuuksiin melko luottavaisesti jo ennen Ribbentropin maahantuloa ja sopimuksen tekemistä. Puna-armeijan suurhyökkäyksen mahdollisuudet ratkaisun aikaansaamiseen olivat hänen näkemyksensä mukaan vain rajalliset. Jo 19.6. hänellä oli edessään tiedusteluosaston tilannekatsaus, jossa aivan suoraan todettiin, etteivät Neuvostoliiton Karjalan kannakselle keskit-

tämät voimat riittäisi Suomen miehittämiseen. Myös Saksan päämaja tiesi tilanteen, eikä se uskonut Suomen avuntarpeen olevan niin pakottava kuin mitä suomalaiset itse väittivät. Se, että Mannerheim kuitenkin poliittisen johdon suuntaan jatkuvasti alleviivasi tilanteen äärimmäistä kriittisyyttä, oli yksinkertaisesti seurausta hänen halustaan saada sopimus Saksan kanssa syntyään.

Myöhemmin kaikki neljä sopimuksen syntyyn keskeisimmän vaikuttaneista suomalaisista eli Mannerheim, pääministeri Edwin Linkomies, Ryti ja ulkoministeri Ramsay, kuitenkin vakuuttivat johdonmukaisesti, että tehty ratkaisu pelasti Suomen itsenäisyyden. Heidän mukaansa Suomen olisi ilman sopimuksella saatua apua ollut pakko joko antautua Neuvostoliitolle tai siten tuhouduttava taistelussa ylivoimaista vihollista vastaan. Kummassakin tapauksessa lopputuloksena olisi ollut Puna-armeijan miehitys ja muuttuminen Itä-Euroopan mallin mukaiseksi Neuvostoliiton satelliittivaltioksi, pahimmassa tapauksessa jopa neuvostotasavallaksi.

Virallisessa tiedotuspolitiikassa ja maan sisäisessä propagandassa sopimuksella saadun avun merkitystä ryhdyttiin korostamaan välittömästi, vaikka vielä ei ollut edes tietoa siitä, mitä Saksasta lopulta saataisiin, puhumattaakaan siitä, että tämä lisätty apua vielä olisi ehtinyt lähellekään rintamaa. Varsinkin saksalaismielissä oikeistolehdistössä korostettiin tämän avun suurta osuutta taistelutapahtumien Tali-Ihantalassa saamaa käänteeseen, vaikka näillä asioilla ei todellisuudessa ollut juuri mitään tekemistä keskenään. Varsinkin itse rintamalla olleet ovat myöhemmin korostaneet sopimuksen suurta merkitystä. Tosiasiassa rintamamiehillä ei kuitenkaan ollut eikä voinutkaan olla minkäänlaista käsitystä siitä, mikä osa avusta oli tullut nimenomaan seurauksena sopimuksesta ja mikä olisi ollut joka tapauksessa käytettävissä.

Tämä historiallinen optinen harha selittyy sillä yksinkertaisella syyllä, että Hitlerin 12.6. lupaaman lisätyn avun saapuminen rintamalle ajoittui lähelle sopimusneuvotteluja ja niiden tuloksen julkistamista. Juuri tästä syystä rintamamiehet katsoivat jokaisen Stuka-syöksypommittajan, jokaisen Sturm-rynnäkötykin sekä jokaisen panssarirykin ja -kauhun olleen seurausta nimenomaan Rytin Hitlerille antamasta lupauksesta, vaikka ne eivät todellisuudessa liittyneet mitenkään toisiinsa. Kenraali Ehrnrooth kiteytti hyvin tämän ajattelutavan 1994 julkaisuissa muistelmissaan, jossa hän totesi arvosta-

vansa Rytinä presidenttinä korkealle juuri tämän sopimuksen vuoksi.

Mielenkiintoista onkin, että tulkinta sopimuksella saadun avun keskeisestä merkityksestä oli valmis jo heinäkuun alkupuolella, eli ennen kuin sopimuksessa luvattua aseapua oli maahan edes alkanut tulla. Kun suurhyökkäys sitten heinäkuun puolivälissä päättyi, todettiin sen torjumisen johtuneen nimenomaan tästä Saksan kanssa tehdystä sopimuksesta ja sen avulla saadusta lisäystä sotilaallisesta avusta. On kuitenkin selvää, ettei heinäkuussa 1944 kellään voinut vielä olla selkeää käsitystä siitä, mitkä yksittäiset tekijät olivat keskeisimminkin vaikuttaneet torjuntavoiton onnistumiseen. Taistelun tuoksinassa kellään ei edes ollut aikaa tehdä tällaista analyysiä. Siksi kaikella sillä, mitä sopimuksen merkityksestä tuoreeltaan heti hyökkäyksen jälkeen sanottiin, oli ennen kaikkea poliittinen tarkoitus: vakuuttaa erillissotatesinsä haaksirikkoa surreet suomalaiset siitä, että Ribbentropin vaatima sitoumus oli kannattanut tehdä. Kesän 1944 kriittisessä tilanteessa maan johdolla ei kerta kaikkiaan ollut varaa ryhtyä väittelemään siitä, oliko tämä ratkaisu todella ollut tarkoituksenmukainen.

Sotasyällisysoikeudenkäynti ja myytit

24.7.1944 Mannerheim totesi kirjeessään Rytille sopimuksen merkityksestä seuraavaa:

”Ottaen huomioon, että Saksan meille antama ja myönnettävästi koko sodankäynnillemme ratkaisevan merkityksellinen materiaaliapua, on saatu jo tätä ennen ja jatkuvasti sodan alusta alkaen, niin esiintyy nyt uutena ja varsinaisena vastaprestationa Saksan taholta joukkojen lähettämisen muodossa meille luvattu apu. Onko tämä apu niissä mittasuhteissa, mihin se nyt itse asiassa on supistunut, todella katsottava kohtuulliseksi vastasuoritukseksi Suomelta vaaditulle poliittiselle sitoumukselle, on kysymys, johon oheisen muistion tutkiminen antaa aihetta, ja jonka kysymyksen pyydän saada Herra Presidentin harkintaan alistaa.”

Kirjeen liitteenä oli muistio, jossa Saksan sopimuksen nojalla antama vähäiseksi jäänyt joukkoapua oli yksityiskohtaisesti lueteltu saapumis- ja poistumisajankohtineen.

Sodan jälkeen tätä peruskäsitystä Saksalle annetun lupauksen välttämättömyydestä ja sen suuresta merkityksestä olivat entisestään voimistamassa eräät psykologiset tekijät. Neuvostoliitto oli mahtava suurvalta, jonka arvovallelalle ja sotilaskunnialle ei kerta kaikkiaan sopi-

nut se, että pieni Suomi olisi omin voimin pysynyt torjumaan sen strategisen offensiivin. Sen sijaan sellaisen tulkinnan Neuvostoliitto oli valmis hyväksymään, että Suomi teki torjuntavoiton saavuttaakseen sopimuksen itse pahan voimien eli Hitlerin kanssa ja näin onnistui saavuttamaan riittävän aseellisen voiman.

Tällä tulkinnalla oli merkittävä rooli myös sotasyällisysoikeudenkäynnissä, koska se ikään kuin korosti Suomen johdon syyllisyyttä. Ellei sopimusta olisi tehty, olisi Neuvostoliiton uhrien määrä jäänyt pienemmäksi. Samalla kannalla oli myös Suomen kommunistinen puolue, joka omista tavoitteistaan käsin pyrki vähätteleämään Suomen armeijan Saksasta riippumatonta omaa suorituskykyä. Poliittisesti vääräuskoisten torjuntavoitto oli tullut mahdolliseksi vain sen kautta, että he olivat myyneet sielunsa paholaiselle.

Myytin syntyolosuhteet ovat parhaat silloin, kun valtaa pitävien ja tavallisten kansalaisten käsitykset yhtyvät. Sotasyällisysoikeudenkäynnissä oli kyse juuri tästä. Nykyperspektiivistä on vaikea käsittää sitä, kuinka pitkälle ihmiset sisäistivät kansallisen yksimielisyyden vaatimuksen. Osaksi se tietysti johtui tiedotuspimennosta ja propagandasta, mutta valtaosaltaan tunne oli aito ja spontaani. Ihmiset samastuivat johtajiinsa niin pitkälle, että kokivat näitä vastaan oikeudenkäynnissä esitetyt syytökset myös itseensä kohdistuviksi. Syytetyt tiedostivat tämän ja hyödynsivät sitä tietoisesti omissa puolustuksissaan. Esimerkiksi Rytä totesi alkupuheenvuorossaan:

”Tämä oikeudenkäyntifarssi. Todellinen syyttäjä ei ole siinä Suomen valtakunta, vaan erään suurvallan hallitus. Todelliset vastaajat eivät ole ne poliittisilla perusteilla noukitut henkilöt, jotka ovat täällä syytetyinä. Todellinen vastaaja on Suomen kansa.”

Suomen kansan enemmistö koki sotasyällisysoikeudenkäynnin veriseksi loukkaukseksi omia patriottisia tunteitaan ja omaa oikeustajuaan kohtaan. Kun nämä tunteet sitten vielä yhdistyivät ääriavasemmalta tulleeeseen sisäiseen poliittiseen painostukseen, oli tuloksena henkinen ilmapiiri, jossa sota-ajan politiikan kriittinen ja puolueettomuuteen pyrkivä tarkastelu oli täysin mahdotonta. Osana vaaran vuosien henkistä itsepuolustusta kansa linnoittautui johtajiensa oikeussalissa esittämien menneisyystulkintojen taakse. Jatkosodan myyteistä tuli suomalaiskansallisia pyhiä totuuksia, joita kukaan isänmaallinen ihminen ei voinut eikä halunnutkaan kyseenalaistaa. Niiden funktio ei ollut pelkästään

siinä, että ne välittivät yhteisesti hyväksytyin ja oikeaksi koetun kuvan kansallisesta menneisyydestä. Yhtä tärkeänä tehtävänä niillä oli tarjota ihmisille rajun poliittisen muutoksen keskellä jotain tuttua, mistä pitää kiinni. Nämä tulkinat olivat eräänlainen isänmaallisen suomalaisen henkinen eloonjäämispakkaus.

Kun Ryti 11.11.1956 haudattiin, lausui hänen sihteerinään pääministerivuosina toiminut ja myöhempi Helsingin yliopiston poliittisen historian professori L.A. Puntila hänen arkullaan muistosanoissaan seuraavaa:

”Ryti tiesi, että ehdottoman antautumisen välttämiseksi taistelun menestyksellinen jatkaminen oli välttämätön ja että tämän suorittamiseksi tarvittiin Saksan apua. Isänmaan vastaisuuden pelastamista ei saanut panna riippumaan tilapäisestä enemmistöstä, kun näytti olevan valittavana mahdollisuus, että hän henkilökohtaisen vastuun ottaen voisi saada maalle tarvittavan avun. Kirkkaasti ajatteleva ja lämpimästi tunteva isänmaan ystävä suoritti valintansa: hän jätti sopimuksen oman allekirjoituksensa varaan. Apua saatiin, rintamat vakiintuivat, luhistuminen oli vältetty. Valtiomies oli koonnut sveitsiläisen vapaustaistelijan tavoin keihäänkärjet omaa rintaansa.”

Puntilan kauniissa sanoissa kiteytyi täydellisenä se tulkinta, jota myös historiantutkimus seuraavina vuosikymmeninä uskollisesti noudatti.

Historiantutkijan vastuu

Tässä vaiheessa on aika palata alussa esittämiini pohdiskeluihin tutkimuksen ja historiallisten myyttien välisestä suhteesta. Esimerkiksi Ottar Dahl on todennut, että yksi tärkeimmistä historiankirjoituksen motiiveista on tarve luoda kollektiivisia identiteettejä ja ideologioita erilaisille sosiaalisille, etnisille ja kansallisille ryhmille. Osalla tutkijoista tämä tarve on johtanut takaperoiseen työskentelymetodiin: on aloitettu johtopäätöksistä ja sitten etsitty juuri näitä kyseisiä johtopäätöksiä tukeva todistusaineisto sekä jätetty kaikki niiden kanssa ristiriidassa oleva lähteistö kuvauksen ulkopuolelle.

Itse kallistun kuitenkin Dahlin kannalle siinä, että huolimatta objektiivisuuden mahdottomuudesta ammattihistorioitsijan tehtävänä nimenomaan on vastustaa näiden myyttien houkutusja ja pyrkiä niiden kriittiseen purkamiseen. Myyttien rakentamisen sijaan historiantutkimuksen tulee osallistua kollektiivisen identiteetin muodostamiseen tuottamalla yhteisön rehellistä itseymmärrystä edistävää totuu-

denmukaista tietoa.

Tutkijan ei tule kuitenkaan hylätä myyttejä kokonaan työnsä ulkopuolelle, koska myös ne välittävät arvokasta tietoa. Kuvaamiensa tapahtumien kautta ne kertovat yhteisön syntyyn ja sen vakiintumiseen vaikuttaneista arvoista, normeista ja uskomuksista. Hedelmällisin tapa lähestyä myyttejä ei olekaan kysyä sitä, miten hyvin ne vastaavat todellisuutta, vaan sitä, millaisia merkityksiä ja poliittisia latauksia historiasta esitetyt erilaiset tulkinnat pitävät sisällään, ja sitä, miksi niitä pidetään yhteisössä niin tärkeinä kuin pidetään.

Nationalististen myyttien tarkoituksena on sulkea eri yhteiskuntaryhmät saman kansallisen piirin sisälle ja saada heidät jakamaan yhteinen näkemys tämän kansallisen yhteisön menneisyydestä. Yhteinen myyttinen menneisyyskertomus tarjoaa yhteisön jäsenille sekä turvallisuuden tunnetta että ajatuksen tietystä kansallisesta missiosta. Se määrittelee tarkoin rajatun sosiaalisen ja alueellisen identiteetin, lisää yhteisön sisäistä koheesiota ja auttaa sitä helpommin selviytymään nykyhetken vastoinkäymisistä ja koettelemuksista.

Yhteisön jäsenet saattavat olla hyvinkin tietoisia siitä, ettei tietty historiallinen myytti ole asiallisesti täysin paikkansapitävä. Se on kuitenkin samantekevää, koska tärkeintä on myytin sisältö ja sen välittämä sanoma, ei sen faktuaalinen pätevyys historiallisena kuvauksena. Kaikki edellä mainittu pätee täysin myös siihen kuvaan, joka Rytin-Ribbentropin sopimuksesta Suomessa vallitsee.

Vaikka tällaisen kansallisen uhrautumismyytin funktio kansakunnan sisäistä koheesiota ja isänmaallisuutta edistävänä yhteisenä kertomuksena on sinänsä ymmärrettävä ja hyväksyttäväkin, on hyvä muistaa, että historialliset myytit voivat olla myös vaarallisia. Myytin rakentajilla on aina tietty poliittinen tarkoitusperä: myyttejä luodaan ja levitetään aina tiettyjen ryhmäintressien edistämiseksi, olivat ne sitten taloudellisia, poliittisia, etnisiä tai jotain muuta. Ei ole sattumaa, että Suomessa Rytin-Ribbentropin sopimusta ja Rytin toimintaa sen synnyn yhteydessä on käytetty argumenttina NATO-jäsenyyden puolesta.

Kun tohtori Lasse Lehtinen totesi ”Suuret suomalaiset” -televisiosarjan Rytistä käsittelevässä osassa, että ”Ryti allekirjoitti sopimuksen, jonka ansiosta Suomi sai kansakuntana uuden mahdollisuuden”, ei toteamus ole aivan harmiton. Lehtisen mukaan Suomi sai uuden mahdollisuuden nimenomaan Saksan kanssa tehdyn

sopimuksen, ei esimerkiksi kansakunnan sisäisen yhtenäisyyden tai tavallisten suomalaisten puolustustahdon vuoksi, joskaan Lehtisen tarkoituksena ei varmasti ollut näidenkään tekijöiden merkitystä vähätellä. Hänen toteamuksena voi kuitenkin nähdä myös potentiaalisesti vaarallisena äärimmillen viedyn pikkuvaltiomachiavellismin puolesta puhumisena, ts. että pienen valtion on kriisitilanteissa aina pakko uhrata arvonsa suurvaltapolitiikan alttarille itsemääräämisoikeutensa säilyttääkseen.

Lehtisen näkemys on omanlaistaan ajopuu-teoriaa. Kun oltiin pakkotilanteessa, ei toimintaa juurikaan tarvitse selittää, siitä puhumattakaan, että pyrittäisiin selvittämään mahdollisen vaihtoehtojen olemassaolo ja niiden kustannukset.

Eric Hobsbawnin mukaan historialla on alituisen riski joutua raaka-aineeksi sellaisille nationalistisille, etnisille tai fundamentalistisille ideologioille ja niitä tukeville myyteille, jotka itse asiassa ovat loukkaus koko historiaa kohtaan. Historiantutkijoiden tulee pyrkiä rehellisyyteen ja vastustaa tällaista historian ryöstöviljelyä. Samoin myös suomalaiseen demokraattiseen keskusteluun tulee kuulua kriittinen etäisyydenotto kansallisiin historiallisiin myytteihimme. Näin vältymme siltä, että menneisyys täysin alistetaan nykypäivässä vaikuttaville poliittisille pyrkimyksille.

KIRJALLISUUTTA

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- Cassirer, Ernst (1975): *The Myth of The State*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Ottar (1986): *Problemer i historiens teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eliade, Mircea (1963): *Myths and Reality*. New York: Harper and Row.
- Hastings, Adrian (2001): *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric (1994): *Debunking Ethnic Myths: History Is A Weapon Against An Invented Past – If We Are Brave Enough To Use It*. Open Society News, Winter 1994.
- Hobsbawm, Eric (1983): "Introduction: Inventing Traditions". Teoksessa Hobsbawm, E., Ranger, T (ed.): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hosking, Geoffrey, Schopflin, George (1997): *Myths and Nationhood*. New York: Routledge.
- Jokisipilä, Markku (2004): *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Smith, Anthony D. (1999): *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press.
- Suuret suomalaiset (2004). Keuruu: Otava.

Kirjoittaja on VTT ja poliittisen historian tutkija Turun yliopistossa.

Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistys r.y.:n (KLYY) apurahat

Tieteenala: Biologia

Erityisehdot:

- 1) Lehtori Betty Väänänen rahaston apurahat mieluummin savolaiselle perinnöllisyystieteen opiskelijalle tai tutkijalle;
- 2) KLYY:n Yhdistetystä rahastosta voi hakea ns. julkaisuapurahaa yhdistyksen toimintaa ja tarkoituksena tukevaa julkaisu-toimintaa varten. Samasta rahastosta jaetaan kasvivaurioitutki musapurahoja mieluummin nuorelle tutkijalle tai korkeakouluopiskelijalle, jonka opinnäytetyö kohdistuu ihmistoiminnan, esim. ilmansaasteiden kasveille aiheuttamiin vaurioihin (hakijan jäsenyys KLYY:ssä tai opiskelu Kuopion yliopistossa katsotaan eduksi). Yhdistetystä rahastosta jaetaan lisäksi KLYY:n jäsenille luonnon harrastus-, tutkimus- ja suojelutoiminnan apurahoja.

Hakumenettely:

Vapaamuotoisiin hakemuksiin liitettävä ansioluettelo ja lyhyt (enint. 3 sivua) tutkimussuunnitelma. Hakemukset toimitettava Atte von Wrightille, Kuopion yliopisto, Soveltavan biotekniikan instituutti, PL 1627, 70211 Kuopio, puh. (017) 162 087, s-posti: atte.vonwright@uku.fi. (Yhdistyksen kotisivu <http://www.jmp.fi/~luonto/klyy/>) Haku päättyy: 31.3.2005

Jaettava summa: 1) 40.000 EUR, 2) julkaisuapuraha 2.000 EUR, kasvivaurioit 1.500 EUR, jäsenille harrastus- ym. toimintaan 10.000 EUR